

Kevin Birmingham

GREŠNIK I SVETAC

Dostojevski i gospodin ubica koji
je nadahnuo remek-delo
Zločin i kazna

Preveo
Ivan Jovanović

■ Laguna ■

Naslov originala

Kevin Birmingham

THE SINNER AND THE SAINT

Copyright © 2021 by Kevin Birmingham

Translation copyright © 2023 za srpsko izdanje, LAGUNA

Za Džuliju i budućnost

Sadržaj

Krvava enigma	9
PRVI DEO	33
<i>Jedan</i> Opalo lišće	35
<i>Dva</i> Đavolja ulična rasveta	45
<i>Tri</i> Oštre kandže	63
<i>Četiri</i> Nemeza	77
<i>Pet</i> Krug Petraševskog	89
<i>Šest</i> Pogubljenje	113
DRUGI DEO	133
<i>Sedam</i> Izgnanstvo	135
<i>Osam</i> Društveni ugovor	158
<i>Devet</i> Mrtvac	165
<i>Deset</i> Tetka Brijač	189
<i>Jedanaest</i> Vaskrsenje	202
<i>Dvanaest</i> Žestoki materijalizam	224

<i>Trinaest</i> Rađanje nihilizma	238
<i>Četrnaest</i> Kockarski sistem	255
<i>Petnaest</i> Zloduh	273
<i>Šesnaest</i> Sekira	305
TREĆI DEO	321
<i>Sedamnaest</i> Dželati i žrtve	323
<i>Osamnaest</i> Obolela mašta	329
<i>Devetnaest</i> Istražitelj	349
<i>Dvadeset</i> Dvosekli dokaz	358
<i>Dvadeset jedan</i> Golubica	386
<i>Dvadeset dva</i> Dijamantić	405
<i>Dvadeset tri</i> Zakopan u krznima	425
<i>Dvadeset četiri</i> Venčanje	431
Izjave zahvalnosti.	437

Krvava enigma

„Ovde je zao duh.“ Glas se povremeno probijao iz raznoraznih beleški i ideja za priču. Jedan mladić, koji se osvrće na svoje zločine, dolazi do zaključka da ga na njih nagoni zloduh. „Kako je inače moguće da sam savladao sve ove teškoće?“

Fjodor Mihailovič Dostojevski pisao je u beležnici tvrdog poveza. Sveća mu je dogorela, a hotelsko osoblje nije htelo da mu da drugu sve dok ta ne izgori sasvim do kraja. Naloženo im je da ne obraćaju pažnju na njega, da prestanu da mu peru odeću, da prestanu da mu služe večeru. Dostojevski je u predvečerja tumarao po Vizbadenu, pretvarajući se da ima gde da jede, pa bi se noću vraćao da stranice svoje beležnice ispisuje delovima dijaloga, zapleta i napomenama. *Vrlo bitno. Nemoj da zaboraviš.*

Tu su bili zapisani potpuno osmišljeni pasusi i stranice krcate zamecima ideja. Podvlačio je ključne reči i fraze. Uti-skivao je dodatke po marginama ili između redova. Precrtavao je čitave paragrafe koji su prilikom ponovnog čitanja delovali grubo ili preterano. Crtao je skice, kao da nije bio u stanju da odloži pero čak i kad ne piše. Bili su to crteži crkava i lišća.

Lica njegovih likova kako viču, nasmejana ili kako se utapaju u crticama oblikovane senke dok se redovi reči savijaju oko njih. Ponekad bi ubičin glas naprosto izleteo. „To će se zaista nastaviti doveka, doveka! Sutra ću otići odavde. Kako ih sve mrzim! Kako bih voleo da ih sve dohvatim i pobijem do poslednjeg.“ Precrtao ga je.

Dostojevski je odlučio da ispričava priču o ubistvu iz ugla ubice, a njegov lik naprosto nije mogao da bude čudovište. Spopadali bi ga izlivi besa i biće ogorčen i gord, ali i osetljiv, pun saosećanja i sklon čitanju. Hteće da pretoči ideje u dela. Verovaće da jedan smeo, izvanredan čin može da promeni sve. Neće fantazirati o klanju i ubijanju. Ne. Ubistvo će biti jezivo zato što on očajnički želi da bude dobar. „Kad postanem plemenit“, kaže ubica, „dobročinitelj svima, građanin, tada ću se pokajati.“

Čitaoci bi morali da budu onespokojeni, ali ne i zgađeni – kako bi mogli da se približe ubičinom umu, daleko bliže nego što su ikad bili, a da opet nastave da čitaju. Da, tu postoji zloduh, ali onaj koji sleže u nešto zlokobnije i svakodnevnije, gmizavi način razmišljanja. „Ispostavlja se da sam delao logično“, bile su reči koje je Dostojevski stavio ubici u usta nakon što se zloduh pojavio. Ali ni to nije bilo sasvim tačno i čudna alhemija razuma i ogorčenosti, idealizma i mraka – donkihotovskog i opakog – postaje sve mučnija kako vreme odmiče.

Bio je septembar 1865. godine. Duže od mesec dana Dostojevski je boravio u hotelu *Viktorija* u Vizbadenu u Nemačkoj, gde je za svega nekoliko dana izgubio sav novac igrajući rulet. Poslao je pismo Ivanu Turgenjevu, misleći da će mu kolega pisac i kolega kockar poslati novac. „Zgađen sam i posramljen što vas uznemiravam, ali izuzev vas trenutnom nemam kome da se obratim.“ Mučila ga je groznica od koje se noću sav tresao i vlasnik hotela – sigurno dobro upoznat s takvim slučajevima – počeo je da preti kako će pozvati policiju. Dostojevski je bio zarobljen u hotelu pored železničke stanice, bez načina da se

vrati u svoj rodni Sankt Peterburg. Njegova priča o ubistvu bila mu je jedini izlaz.

Sve do 1865. karijera Dostojevskog nije mogla biti burnija. Za svega četiri godine prešao je put od književne senzacije do osuđenika koji je u lancima izgnan u Sibir. Bilo mu je tek dvadeset tri godine kada su ga u Sankt Peterburgu slavili kao narednog velikog ruskog pisca dok je njegovo prvo književno delo, novela pod naslovom *Bedni ljudi*, kružila u vidu rukopisa. Usledio je sunovrat: na brzinu napisane priče, negativni prikazi, odbijanja upravo onih ljudi koji su ga hvalili na sva usta. Mešanje u politiku dovelo ga je do hapšenja i izgnanstva 1849. Proveo je četiri godine na prinudnom radu i teškoj robiji i pet godina u sibirskom vojnom bataljonu. Biće pod prismotrom sve do godinu dana pred smrt.

On je bolje nego iko znao koliko je opasno biti pisac u carskoj Rusiji. Piscu su bili sumnjivi. Sve štivo, uključujući i novine, moralo je da dobije odobrenje od cenzora. Knjige su često zabranjivane, privatne štamparije takođe. Put koji je Dostojevski odabrao bio je naročito opasan sredinom stoleća, kad se Rusija našla u rascepu između liberalizma koji se kao vatrena stihija širio Evropom i ukopanog konzervativizma autoritarne vlasti. Do šezdesetih godina devetnaestog veka rasprave o smeru u kom carstvo treba da se kreće postale su ogorčene. Dostojevski je 1861. napisao da se nacija podelila u „dva zavađena tabora“.

U Peterburg se vratio 1859. godine, nakon čitave decenije u izgnanstvu, i objavio je svoju belešku o robijaškom životu u Sibiru, *Zapise iz mrtvog doma*, koja je bila dočekana s divljenjem i odobravanjem. Osećao se kao da je vaskrsao. Iskoristio je novostečeni uticaj da postane urednik sopstvenog časopisa. Tokom manje od pet godina, on i njegov brat Mihail osnovali su dva žurnala koji su im propali. Jedan je potonuo pod teretom dugova, a drugi je ugašen po carevoj naredbi.

Sad mu je četrdeset tri godine. Njegova žena i voljeni brat Mihail su preminuli prošle godine, s razmakom od tri meseca.

Dugovao je petnaest hiljada rubalja – što je bio njegov višegodišnji prihod – a nijedan od njegovih velikih romana još nije bio napisan i sve je češće patio od jake padavice. Nakon svakog napada bio je depresivan i danima ili nedeljama izgubljen. Bilo mu je sve teže da piše.

„Zašto je mom životu došao kraj?“, naposljetku se pita ubica. To pitanje je presudno, zapisao je Dostojevski u svojoj beležnici.

Dostojevski je došao u Vizbaden misleći da će moći da na ruletu osvoji dovoljno novca da otplati svoje dugove i nastavi spisateljsku karijeru. Prošlo je četiri godine od njegovog poslednjeg romana (*Poniženi i uvređeni*), a više od decenije otkad mu je bio potreban tuđi časopis kako bi u nastavcima objavljivao svoja književna dela. Pokidao je toliko veza da je bio prisiljen da pošalje predlog za svoju novu priču Mihailu Katkovu, uredniku *Ruskog vesnika*, čoveku koga je Dostojevski javno, u štampi, optužio da je samo osrednji poslovni čovek koji vulgarizuje rusku književnost. Priču je ponudio kao „psihološku pripovest o jednom zločinu“. Jedan mladić podleže „čudnim, nedovršenim idejama koje vise u vazduhu“ i rešava da ubije staru zalagaoničarku, uzme njen novac, pa da se iskupi za svoj zločin čovekoljubivim delima. Piše tu priču „sa žarom“, saopštio je Katakovu. Biće oko devedeset stranica dugačka i mogao bi da je završi za dve nedelje. Tražio je avans i brzo donošenje odluke. „U škripcu u kom se nalazim, svaki trenutak je dragocen.“

Dostojevski je bio neverovatno optimističan. „Priča na kojoj sada radim“, pisao je jednom prijatelju, „možda je nešto najbolje što sam u životu napisao.“ Kao da je znao. Međutim, ono što nikako nije mogao da zna, zarobljen u hotelu, dok ga je tresla groznica i mučila glad, bilo je da ulazi u najveličanstveniju fazu svoje karijere. Dostojevski će tokom narednih sedam godina napisati tri ključna romana, uključujući *Idiota* i *Zle duhe*. Onda će se upustiti u pisanje svog magnum opusa, *Braće Karamazov*. Dve decenije teškog života, promišljanja i

eksperimentisanja dovele su Dostojevskog do spektakularnog perioda kreativne produktivnosti tokom koga je napisao četiri romana koja se svrstavaju među najveće u ruskoj – u svetskoj književnosti. Uzeti skupa, opisuju svesnost kao atmosferu koja okružuje svet što se sastoji od predmeta i događaja a ne unutrašnjost utisnutu u njega, i ti romani će postati resurs i tehnika za pokolenja romanopisaca koji će raditi u tom prepakovanom univerzumu. Sve je počelo *Zločinom i kaznom*, pričom o ubici koji potpada pod uticaj čudnih, raspršenih ideja i dolazi do odluke da ubije zalagaoničarku. Ubica još nije imao ime, ali dobiće ga – Raskoljnikov.

Decenijama potom činilo se da je Dostojevski započeo revoluciju u *umetničkom razmišljanju* čovečanstva – kako je rekao književni kritičar Mihail Bahtin. Izneo je stav da romani Dostojevskog daju „novi umetnički model sveta“. Njegovi romani su skup samostalnih glasova koji stupaju u međusobne odnose van kontrole svemogućeg pripovedača. Njegova velika tema bila je samosvesnost i svaka svest u njegovim romanima nastanjuje sopstveni svet. Bahtin je tu inovaciju nazvao *polifonim* romanom, formom koja daleko prevazilazi viševjekovnu jednostavnost monološke umetnosti. Čovečanstvo, smatrao je Bahtin, još nije sposobno da se kreće kompleksnim krajolikom Dostojevskog.

Čak i ova veličanstvena ocena ne može da oslika svu suštinu *Zločina i kazne* jer ta priča o ubistvu koju je Dostojevski napisao premošćava kompleksnost svesnosti jednim stenografskim zapisom empirijskih činjenica i događaja u spoljnom svetu. Vidimo teškoću prelaska između nedovršene svesnosti i ustanovljenih činjenica u centralnom zapletu romana: narativu u kome su zamisli i teorije, snovi i opsene utkani u kriminološku istragu, potragu za materijalnim dokazima zločina. Spajanje dva sveta usađeno je i u lokalitet romana, Sankt Peterburg, kao

što magla i prašina kolaju kaldrmom grada podignutog prema planovima i kao što redovi urednih neoklasičnih zgrada sadrže unutrašnjosti izdelfene u lavirinte dezorijentišućih prostora, mračne hodnike, prozore koji gledaju u zidove, prostorije u prostorijama, vrata koja se otvaraju ka drugim vratima. I to je očito u glavnom događaju romana: maglovite predstave dobra koje ima jedan mladi čovek vode čitaoca u sobu u kojoj se krv sliva oko mrtvih tela dve žene. Dva samostalna glasa pretvorena u neprijatne empirijske činjenice.

Zločin i kazna je roman o mucu s idejama, a ne roman o idejama. Ne iznosi filozofske stavove ili alegoriju o njima da ih čitaoci razmatraju. To nije primarno drama o mladiću koji se rve s njima, niti je to priča o iskupljenju zbog grešnih misli i dela – predstava da se Raskoljnikov na kraju kaje i nalazi Boga jedno je od pogrešnih tumačenja kod skoro svih koji pročitaju *Zločin i kaznu*. Muka s idejama jeste u tome kako one utiču na sve ostalo ljudsko u nama, na stvari koje nemaju nikakve veze s razumom, dokazima ili teorijama. Roman Dostojevskog bavi se time kako ideje nadahnjuju i obmanjuju, kako se opliću oko tuge i hrane ogorčenošću. Bavi se time kako se ideje lako šire i mutiraju, kako nestaju samo da bi se pojavile gde im se čovek najmanje nada, kako služe brojnim gospodarima, kako mogu da se prekuju u nove oblike ili očvrsnu poput kamena, kako ih pobuđuje ljubav i spiraju velike kiše i bujice. Bavi se time kako nas ideje menjaju i kako u nama osnažuju i uvećavaju ono što već jesmo. Bavi se time kako ideje mogu da postignu mnogo toga odjednom, ili da različitim ljudima urade različite stvari, ili učine isto svakome oko vas.

Pred kraj *Zločina i kazne*, Raskoljnikova muči bunovni san. Čini mu se da je taj san proročke prirode: kuga „iz dubine Azije“ jednog dana će poharati celu planetu. Prvi simptomi zaraze „bića jedva vidljivih pod mikroskopom“ će biti vid luda. „Nikad, nikad ljudi nisu smatrali sebe tako pametnim i sigurnim u istinu kao što su mislili ti zaraženi. Nikada svet

svoje presude, naučne zaključke, svoja moralna ubedenja i verovanja nije smatrao tako pouzdanim i čvrstim.“ Kuga se širi gradovima i zemljama, izazivajući nespokoj, plač, busanje u grudi. Niko ne zna šta je dobro a šta zlo. Niko ne razume nikoga drugog – „svako je mislio da je samo u njemu istina“. Ubrzo izbija nasilje. Ubijanje iz obesti. Vojske postrojene naspram stranih neprijatelja počinju da se uništavaju unutar sebe na putu do bojišta: „Redovi su se osipali, vojnici jurišali jedan na drugoga, klali se i ubijali, ujedali i jeli jedan drugoga.“ Svaki grupni poduhvat naprosto se raspada. Trgovina i zemljoradnja zamiru. Ekonomija staje. U gradovima po ceo dan zvoni na uzbunu, pozivajući ljude nikud i ni za šta. Raskoljnikov vidi svet poharan vatrom, glađu i kugom. Ne prestaje da razmišlja o tome. Međutim, kuga smrtno sigurnosti – ideje koje vise u vazduhu – ne potiču iz Azije. One dolaze iz Evrope.

Kad se ljudi pozivaju na košmare o tome kako morbidni individualizam uništava temelj civilizacije, obično brane kulturne resurse – možda tradiciju, režim, zajedničku prošlost, religiju – ali Raskoljnikov strahuje za najsuštinskije ljudske odlike: sposobnost saradnje, uspostavljanja zajedničkih vrednosti, dolaženja do saglasja o najosnovnijim činjenicama – što su stvari koje su nam nužne samo da bismo nastanjivali isti svet i starali se jedni o drugima. Sve je to ranjivo pred nekom zaraznom idejom. Podložnost je tako duboka, da čak i kraj pošasti i dalje nosi klicu individualizma. „U celom svetu moglo se spasiti samo nekoliko ljudi“, sanja Raskoljnikov, „to su bili čisti i izabrani“, ljudi određeni da „obnove i očiste zemlju“. Raskoljnikov želi da istraži granice ideja, ali njihove međe čestu su dalje nego što će on ikada sagledati. Buniti se, biti čovekoljubiv, težiti promeni isto je što i voditi se za idejom koja može da odvede do neznanog kontinenta. Takođe može da vas vrati u tačku iz koje ste krenuli, ali da to polazište bude nepovratno promenjeno, možda upropašćeno, možda obnovljeno.

Kad je ovaj roman Dostojevskog poprimao obrise u Vi-zbadenu, on je počeo da razmišlja o tome kako bi mogao da započne priču ranije, pre nego što se zločin odigra a ne me-secima nakon toga, kao što je izvorno nameravao. Sve se više bližio tome, sve dok Raskoljnikovljevi zločini više nisu bili grozno prisećanje ili nešto što se odigralo van pozornice već su postali nešto što će čitalac iskusiti neposredno, brutalni čin koji se odigrava u sceni opisanoj toliko detaljno da je to bolno i mučno. Gledamo kako Raskoljnikov krije sekiru pod kaputom. Pratimo ga uz mračno stepenište i vidimo staričinu šaku kako čvrsto drži kvaku dok on na silu otvara njena vrata. Dostojevski je hteo da čitalac vidi njenu kosu, mršave noge, požutele tapete. Hteo je da čitalac iskusi Raskoljnikovljevo predomišljanje, njegove greške i zbunjenost, kako njegov plan polazi po zlu, kako se jedna planirana žrtva pretvara u dve, frustraciju mrljama od krvi i iznenadno lupanje po vratima dok je on još unutra, s toplim leševima.

Dostojevski mora da je govorio sebi kako ima neke vrline u tako živopisnom zamišljanju nečega tako groznog, kao da je posredi bilo stajanje na ivici litice i zamišljanje kako bi bilo skočiti u provaliju. Francuzi taj poriv zovu *l'appel du vide* – zov bezdana. To je želja da se iskusi stravična veličina tako malog koraka, da se samo na tren ugleda jedan drugi svet posledica, možda da biste se osigurali da ga nikad nećete iskusiti.

Dostojevski je dugo razmišljao o tome kako bi bilo načiniti taj korak. Prva pomaljanja zlog duha u *Zločinu i kazni* odigrala su se godinama pre njegovih besanih noći koje je provodio zarobljen u hotelu. To je počelo neizdrživom rado-znalošću. Tražio je da mu sapatnici na robiji u Sibiru pričaju svoje životne priče i slušao na koje su sve načine ubijali. Od tog trenutka, ta ubistva postala su fiktivna, bezmalo karika-turalna. Tražio je po novinama izveštaje o ubistvima. Ruski časopisi često su se bavili ubistvima u Evropi jer je bilo teško izveštavati o domaćim zločinima, ali i zato što su se takve priče

nalazile u evropskoj štampi, naročito u Francuskoj, gde su nedeljne novine koje se bave nasilnim zločinima štampane u tiražima od više stotina hiljada primeraka a državni cenzori ih uglavnom nisu dirali. Morbidne priče ubrzo su se prenele i u druge formate, uključujući dnevnu štampu, mesečne serijale i tomove sabranih priča. Dostojevski je došao do jedne takve zbirke početkom 1861. godine, kad su on i njegov brat tražili materijal za svoj prvi časopis. Počeo je da čita knjigu *Slavni svetski slučajevi (Causes celebres de tous les peuples)* Armana Fukijea, u kojoj su sabrane priče i beleške sa suđenja desetina zloglasnih kriminalaca. Tako je Dostojevski doznao za zloglasnog pesnika ubicu Pjer-Fransoa Lasenara, neverovatno i užasavajuće otelotvorenje zla.

Lasenar je bio vitak, tanane građe. Rođen je u bogatoj trgovačkoj porodici koja je izgubila sve svoje bogatstvo baš pre nego što će on postati punoletan, pa je od te katastrofe pomeo pameću. Dvapat je bežao iz vojske, putovao u Italiju i Švajcarsku i osam razmirica rešio dvobojima pištoljima, ili je makar tako pričao. Tvrdio je da mu je bilo trideset tri godine kad se odigralo dvostruko ubistvo, ali zvanična dokumenta kažu da mu je bilo tek trideset. Međutim, jasno je da je Lasenar citirao Horacija i Sofokla, da je pisao poeziju i pesme i da škripac u kome se našao nije ni na koji način umanjio njegov osećaj za stil. Nosio je plavi frak sa somotskim okovratnikom i pažljivo potkresivao brčice. Sebe nije smatrao zgodnim već čovekom „izvanrednih crta“: sive oči, visoko čelo, jamica na bradi, istaknut nos. Zatvorske beleške navode da je imao ožiljak na desnoj strani čela. Kosa mu je bila lepa, iako je počela da sedi, što je on pripisivao stalnom učenju i promišljanju. Lasenar je imao velike planove. Osećao se zaposednuto žarom, „konstantnom idejom *otpora*“, kako je to opisao, kao i porivom da čini hitra i jaka dela.

Lasenar je planirao da ubije čoveka po imenu Žan-Fransoa Šardon, kojeg je upoznao u zatvoru, premda su ga svi zvali „Tetka Madlen“ – „tetka“ je bio uobičajeni naziv za muškarce nalik njemu, muškarce „zloglasnih navika“, muškarce koji imaju odnose s drugim muškarcima. Šardon je bio osuđen zbog krađe i nedoličnog napada, a u poslednje vreme upustio se u ucenjivanje i prevare. Nosio je mantiju, predstavljao se kao „kaluđer iz Milosrdne ustanove Svete Kamil“ i dobrotvorne priloge stavljao sebi u džep. Lasenar je čuo da su u njegovom stanu skrivene zlatnici, srebrni pribor za jelo i deset hiljada franaka u gotovini. Šardon je živio sa svojom majkom, šezdesetšestogodišnjom udovicom, tako da će oboje morati da budu ubijeni. „Ko su pa bili Šardon i njegova majka?“, postavio je pitanje Lasenar. Niko i ništa. Poslužiće se trostranom turpijom, dobrom za oštrenje testera, jer može da se zavuču među zube. Lasenar je kupio jednu takvu, naoštrio je i nabio plutani čep na jedan kraj kako bi je bolje držao.

Regrutovao je partnera po imenu Viktor Avril, još jednog nekadašnjeg druga s robije. Ranog popodneva 14. decembra 1834. godine, dva bivša robijaša skrenula su u mračnu uličicu, Pasaž di Ševal Ruž, pa pošla uz blatnjavo stepenište. Lasenar je zalupao po vratima. Niko se nije javljao. Kad su izašli iz sokaka, ugledali su Šardona kako tu stoji donekle razgoličen i s četkom u ruci.

„Baš smo svratili do tvoje kuće.“

„U tom slučaju, hajdete sa mnom“, rekao je Šardon svojim posetiocima.

Ušavši u dvosoban stan, razmenili su nekoliko reči i Avril je odjednom krenuo da ga davi. Lasenar je izvadio svoju turpiju i ubadao ga najpre s leđa, a potom i napred, a Šardon se ritnuo padajući i otvorio kredenac pun sudova. Teško je zadaviti nekoga. Šardon je još mrdao kad je Avril zgrabio sekiru koja je visila na vratima. Zamahnuo je i dokrajčio ga udarcem u lobanju.

Lasenar je ujurio u spavaću sobu, gde je zatekao bolesnu udovicu u postelji. Naneo joj je višestruke ubode u lice i u oči. Udario ju je toliko silovito da je suprotni kraj naoštrene turpije probio plutu i rasekao mu prst. Navukao je čaršave i jastuke preko nje pa krenuo ka velikom ormanu u kome je bio novac. Čuo je kako obližnji sat otkucava jedan dok je razvaljivao bravu, a u ormanu je bilo samo nešto srebrnog pribora za jelo i pet stotina franaka. Trebalo je da ih bude deset hiljada.

Lasenar je zgrabio veliki smeđi kaput i crni krzneni okovratnik, a Avrilu je dao crni svileni šešir. Pri izlasku su ugledali statuicu Device Marije, izrađenu od slonovače, koja je takođe izgledala kao da bi vredelo da je pokupe. Baš kada su izlazili, na vrhu stepeništa pojavila su se dva čoveka koja su došla u posetu Šardonu. Lasenar je pokušao da zatvori vrata, ali zaglavila su se o otirač. Šardonovo telo jasno se videlo kroz dovrtak dok je on smireno obaveštavao goste kako Šardon nažalost nije kod kuće.

Čim su izašli, Lasenar i Avril otišli su u hamam nekoliko ulica dalje odatle, gde se parovi šetaju po zelenoj bašti i gde ubice mogu da speru krv s ruku i oribaju mrlje s odeće i obuće. Kad su kasnije te noći izašli u neku podrumsku kafanu u koju svraćaju kriminalci, nosili su novostečenu odeću. Lasenar je čekao dok je Avril prodavao plen. Za escajg je dobio dvesta franaka i dvadeset za kaput. Trgovac je za Devicu Mariju ponudio svega tri franka, pa su je bacili u Senu. Večerali su i otišli u *Teatr de varijete* kako bi pogledali neku komičnu predstavu. Posle toga, oko jedanaest, Avril je otišao u kupleraj a Lasenar se vratio kući. „To mi je bio sjajan dan“, kasnije je kazao prisećajući se. „Prodisao sam.“

Štampa je imala običaj da se prema kriminalcima ophodi kao prema biološki inferiornom staležu, koji je samo još više degradiran neukošću i siromaštvom. Međutim, Lasenar nije

bio takav. Bio je zgodan, elegantan i učtiv. Nameravao je da studira pravo. Pisao je poeziju i objavio članak o sistemu krivičnog prava koji je citirao čak i Aleksis de Tokvil. Finansijski krah njegove porodice prerano je okončao Lasenarove studije, pa se okrenuo krivotvorenju i sitnom lopovluku. Ubistva Šardonovih trebalo je da mu obezbede dovoljno para da finansira velike i unosnije planove: da pljačka banke tako što će njihove činovnike čiji je posao da prikupljaju novac namamiti u mračne stanove, iznajmljene i opremljene u tu svrhu. Onda bi ih ubadao nožem i otimao pare i novčanice koje nose u torbama.

Opčinjenost javnog mnjenja Lasenarom otpočela je njegovim suđenjem. U novinskim izveštajima prenosilo se da je bio dobro raspoložen, čak i veseo, pri ulasku u sudnicu. Ubistva je upisao spokojno i precizno. U jednom trenutku ustao je da poroti pokaže kako je ubadao, ali češće je izgledao kao da nimalo ne haje za postupak suđenja. Tokom devedesetominutnog čitanja trideset tačaka optužnice naslanjao je glavu na ruku ili na drvenu pregradu iza koje je sedeo. Novinski izveštači uvek su pominjali njegov izgled – prelepe crte lica, razbarušene bakenbarde, kako plavi frak naglašavao njegov vitki stas, kako su arterije na njegovom vratu vidno dobovale. „Don Žuan ubistva“ bio je jedan epitet koji mu je štampa dala. „Labud od vešala“ bio je drugi. Žene su se gurale na klupama, dokopavši se velikog broja karata odvojenih za javnost. „Prelepe dame!“, zatečeno je isticao jedan časopis. Slušale su višesatno grozno svedočenje noseći svilene haljine i ružičaste šešire, „besramno hladnokrvne“. Njihova opčinjenost bila je zloglasan pokazatelj. Zacelo je cela nacija u pogibelji, istakao je jedan novinar *Fransa*, kad se „žene, koje je zakon hrišćanstva uzdigao na pijedestal i ulogu čistih anđela koji daju utehu, prostitušu tako strastveno samo da bi aplaudirale dramama skrojenim od cinizma i krvi.“

Objavljivanje Lasenarovih memoara, napisanih tokom sedmica pre njegovog pogubljenja, nekima ga je učinilo još primamljivijim. „Došao sam da bogatima propovedam religiju

straha“, napisao je, „jer religija ljubavi nema nikakvu moć nad njihovih srcima.“ Insistirao je da su njegovi zločini napad na temelje jednog nepravičnog društva, osvetnički pohod protiv bogataša a u ime ugnjetavanog naroda Francuske.

Jednog subotnjeg jutra, kad se pronela vest da će pogubiti Lasenara, mnogo sveta naredalo se duž putanje kojom povorka treba da se kreće kroz Pariz. Nedelju dana kasnije, giljotiniran je pred nekoliko stotina ljudi. Voštana figura njegove glave – s ubičinom pravom kosom i brkovima – privukla je brojne posetioce kad je bila izložena u Muzeju Medicinske akademije. Ljudi su hteli da joj se približe što više, da opipaju ranu, a Dostojevski nije bio nikakav izuzetak.

Lasenarovo čuvenje nagoveštavalo je da je slavohlepni ubica zapravo bio erupcija supstance svojstvene buržoaskom društvu a ne nekakva spoljašnja opasnost. Dostojevski je tu priču smatrao dovoljno bitnom da je pomogao u prevodu Fukijeovog izveštaja na ruski i tome posvetio pedeset stranica dragocenog prostora u drugom broju svog časopisa *Vremja*, u februaru 1867. Fukije je istakao Lasenarovo „nepotpuno i površno obrazovanje“ i naglasio kako je nešto u njegovoj prirodi bilo „suštinski nedovršeno“. Prema Fukijeu, to je razlog zašto su stvari pošle po zlu. Toksična mešavina „žestokog materijalizma“, ogorčenosti i prizemnih žudnji izazvala je grozničavi delirijum koji je doveo do ubistva. Ali najviše je uznemiravala činjenica da je mnogo Parižana, umesto da bude zgađeno njegovih gnusnim delima, zapravo bilo očarano njime. *Afera „Lasenar“ (L'affaire Lacenarie)* preplavila je Pariz pre nekoliko decenija, ali ostala je, pisao je Fukije, „krvava zagonetka“.

Dostojevski je odlučio da je reši. Lasenar, napisao je on za *Vremja*, „zapanjujuća je ličnost, zagonetna, zastrašujuća i zaokupljujuća“. Zaslužuje da se o njemu govori u sadašnjem vremenu. Bilo je nečega uznemirujućeg u tome kako je njegova taština bila stopljena s izvesnim „niskim strastima“, premda Dostojevski nije hteo da tu misao dalje obrazlaže. Takve priče,

saopštio je svojim pretplatnicima, „daleko su uzbudljivije od svih mogućih romana jer osvetljavaju mračnu stranu ljudske duše kojoj umetnost ne voli da prilazi“. Ali zašto joj ne prići?

Sledećeg proleća, 1862, Dostojevski je naprosto progutao *Jadnike* Viktora Igoa. Taj roman samo što je bio objavljen i on je čitao dva toma nedeljeno. Oduvek je voleo Igoa, a *Jadnici* su postali jedan od njemu najdražih romana. Baš kada je Dostojevski čitao treći tom, Lasenar je hrupio kao avet iz pakla. U jednom poglavlju društvo se opisuje kao večno promenljiva površina koja počiva preko mreže podzemnih rudnika – „venski sistem napretka“: ekonomski rudnik, verski rudnik, filozofski rudnik i tako dalje. Civilizacija zavisi od svih njih, govori narator. Svaki od tih rudnika ispunjen je stoletnim pregalaštvom poslenika – Rusoa, Diogena, Kalvina – koji večno i neprekidno kuluče u podzemlju menjajući civilizaciju na površini. Međutim, ispod najdubljih rudnika krije se mrkli bezdan koji podriva taj napredak. To je jama u kojoj prebivaju čudovišta, gde stvorenja u sebi kriju „zastrašujuću prazninu“ i gde „bezočno sopstvo urla, lovi, hvata i grize“. Šta god da ostane od čovečanstva, tu se polako preobražava u Satanu. „Iz ove pećine“, obznanjuje narator, „dolazi Lasenar“.

Dok se pesnik ubica na tren pojavio u *Jadnicima*, već je godinama vrebao u francuskoj književnosti. Lasenarovi memoari neizbrisivo su utisnuli njegovu sliku u kulturu. Nadahnuo je likove u romanima Stendala i Balzaka. Bodler mu se divio. Flober se čudom čudio njegovoj „čudnoj, dubokoj, ogorčenoj filozofiji“, tome kako je provukao moral kroz blato. „Volim kad vidim takve ljude, poput Nerona, poput Markiza de Sada“.

Kako li je društvo iznedrilo jednu takvu osobu? Neki su to pripisivali prosto pohlepi. „Siromaštvo je pakao; bogatstvo je raj“, izjavljuje Lasenar u zatvoru. Međutim, novac nikad nije dovoljno dobro objašnjenje. Na kraju krajeva, on nije morao da ubije da bi ukrao, a ubijanje je oduvek bilo sastavni deo njegovog plana. Niti je pohlepa mogla da objasni Lasenarovo

ushićenje, njegovu spremnost da sve to ponovi. „Ubijanje bez kajanja je najveća moguća sreća“, rekao je.

Problem je veći od pohlepe. Novinar *La Fransa* istakao je da su Lasenarovi nasilni zločini manje štetni od „doktrina i uputstva koja je on ostavio sebi srodnim ljudima“ i da takvih ljudi ima svuda. „Koliko nekažnjenih Lasenara sada zauzima, budimo iskreni, najviše slojeve savremenog društva?“ Njegova učenja su sveprožimajuća. Nekoliko novina okarakterisalo je Lasenarovu poeziju kao odbranu u stihovima „egoizma i materijalizma“, dve slične filozofije koje poistovećuju ljude s mašinama programiranim da samo teže zadovoljenju. U uvodniku u *Le Temps* objavljen je stav da je posmatrati Lasenara tokom suđenja bilo zapravo gledanje kako jedan čovek u praksi sprovodi „sistematski egoizam“, koji će naterati ljude da dignu ruke od načela zarad prolaznih sklonosti, oslabiti zakone hirovitim tumačenjima i na sav glas zahtevati prava pojedinaca nauštrb zajednice. Jedan članak objavljen u *La France* bio je neposredniji: Lasenarov bezbožni materijalizam nagoveštava uspon nove „revolucionarne filozofije“.

Izraz „revolucionarno“ nije se olako koristio u Francuskoj tridesetih godina devetnaestog veka. Francuska revolucija nije se okončala devedesetih godina osamnaestog stoleća već je pokrenula višedecenijske nemire koji su se proneli celom Evropom. Evropljani su živeli u dobu revolucija. Metež se širio takvom lakoćom jer cilj Francuske revolucije nije bila samo smena režima već i promena ideja – ideja o tome šta znači biti nacija, šta znači imati prava, šta znači biti slobodan, biti suveren. Ideje o demokratiji, republikama i ustavima, koje su osamnaestovekovni filozofi osporavali, odjednom su postale bitna pitanja o kojima se raspravljalo na ulici. Kralj Luj-Filip došao je na vlast u svojoj trodnevnoj revoluciji 1830. godine, ali julska monarhija, kako su je zvali, zamenila je jedan kraljevski

dom drugim i uspostavila vladavinu političke stabilokratije, ekonomskog udovoljavanja buržoaziji i, u najboljem slučaju, postepenih sitnih promena. U njoj nije bilo mesta revolucijama.

Postojao je dobar razlog za to da se Lasenar smatra političkom pretnjom. On je sastavljao republikanske pesme i težio tome da piše za republikanski nedeljnik *Le Bon Sens*, koji se otvoreno protivio kralju. Međutim, jedna od najjezivijih pojedinosti bila je to što je Lasenar čekajući da ubije jednu od svojih žrtava mirno čitao Rusoov *Društveni ugovor*. „Čovek je rođen slobodan, a svuda je u okovima.“* Već bi ga ta uvodna rečenica privukla. Mnogi francuski čitaoci Rusoa su smatrali jakobinskim filozofom, Robespjerovim miljenikom, koji ga je hvalio kao „božanskog“. Rusoovo odbacivanje apsolutističke monarhije, njegov sekularizam, njegova uverenost da je narod suveren i njegovo zalaganje za vladu koja služi opštoj volji činili su se delimično odgovornim za Vladavinu terora, kad se revolucija rastočila u kriznu vlast koja je masovno hapsila i giljotinirala sedamnaest hiljada ljudi kako bi počela od nule, kako bi kalendar krenuo od godine prve.

Ruso nije bio ostrašćen. Verovao je da je pojedinac slobodan samo kada se potčini dobrobiti zajednice i da će opšta volja iskazati ono što je najbolje za sve, a ne zbir sebičnih interesa. Međutim, do tridesetih godina devetnaestog veka, sve je to bilo zamagljeno preterano revnosnim čitaocima i izdvojenim pasusima iz knjige koju Lasenar nije prestajao da čita. „Država, zapaljena građanskim ratovima, vaskrsava takoreći iz pepela i povraća snagu mladosti otržući se iz naručja smrti.“**

Novine su se zakačile za Lasenarovo zanimanje za *Društveni ugovor* kad je ono obelodanjeno tokom suđenja. Bio je to „simbol njegovog života“, izjavio je jedan novinar. Potmulo

---

* Žan-Žak Ruso, *Društveni ugovor*, preveli T. Marković, R. Stojanović, M. Vuković. (Prim. prev.)

** Isto.

strahovanje doba revolucija bilo je da bi to moglo da podstakne pravično nasilje i ubistva vođena načelima. Ako neko ima pravo da se lati oružja protiv nepravedne vlasti, onda može i da se lati oružja protiv nepravičnog društva. Ako neko može da ubije kralja zarad svoje zemlje, zašto da ne ubije i bankara? To se činilo sledećim racionalnim korakom revolucije.

Lasenar je poništio razlike između političkog i nepolitičkog nasilja. Spojio je zlo jednog ubice s romantikom ubice iz zasede „Društvena struktura mora biti napadnuta“, napisao je Lasenar, ali ne s vrha, ne napadom na kralja – nego od temelja, „njenog morala“. Njegova načela, tvrdio je, „negovaće seme nezadovoljstva“ već posejano širom Francuske. Njegova načela „naoružaće one koji pate pod jarmom raskalašnih srećnika ovog stoleća“. A prizor njegovog obezglavljivanja pobudiće ta načela u nekolicini odabranih posmatrača. Bio je nepokolebljiv. Nakon njegovog suđenja stražari su izveli napolje jednog sumnjičavog posetioca, a Lasenar je pritrčao vratima ćelije i povikao: „Mislite da Lasenarova smrt neće stvoriti apostole! Videćete! Videćete!“

Ponekad se misli da je Dostojevski romane pisao odozgo naniže, počinjući od ideologije koju je želeo da istraži pa dalje tražeći kako da je drammatizuje. Međutim, on je bezmalo svagda radio odozdo naviše, počinjući od opčinjavajućih ličnosti, glasa, nekoliko jasnih pojedinosti, upečatljivih scena ili okolnosti. Priča o Lasenaru – toj „zagonetnoj, zastrašujućoj i zaokupljujućoj ličnosti – za Dostojevskog je bila nezaboravna, a to što je bio Francuz bilo mu je naročito od koristi. Francuska je predstavljala otelotvorenje doba revolucija, samopouzdanja i racionalizma prosvetiteljstva, buržoaske lagodnosti i samopoštovanja. Ako takvo društvo proizvodi jednog takvog kriminalca, šta će se desiti ako se Rusija povede za tim primerom?

Roman *Zločin i kazna* bio je prava senzacija već od prvog nastavka objavljenog u januaru 1866. godine u *Ruskom vesniku* i potpuno je obuzeo čitavu zemlju, koja se nalazila u krizi.

Evropsko doba revolucija u Rusiju je stiglo sa zakašnjenjem šezdesetih godina devetnaestog veka. Bila je to era reformi (ukidanje kmetova, liberalizacija ekonomije, pravosudnog i obrazovnog sistema) koju je dočekaao talasa radikalizma što se konačno obrušio 4. aprila 1866. godine, kad je jedan čovek prišao caru Aleksandru II i pokušao da ga ubije iz pištolja. Liberalna putanja Rusije najednom se preokrenula pošto je posledični nalet nacionalizma obnovio sumnju u sve strane uticaje, uključujući i reforme koje su za cilj imale da carstvo postane više nalik zapadu i car je ponovo počeo da uspostavlja autoritarnu vlast.

Kriza koja je šezdesetih godina devetnaestog veka pogodila Rusiju ticala se njene budućnosti te se na koncu ticala ideja – koje ideje odbaciti ili svrgnuti a koje zadržati ili oživeti. Nacija je bila podeljena na one koji su želeli da budu više okrenuti zapadu i na one koji su hteli da njena budućnost bude snažnija verzija njene prošlosti. Svi su insistirali da su jedini vlasni nad istinom.

Nauka i ateistička razmišljanja koja su se razvila sredinom stoleća samo su uvećala ruske podele. „Egoizam“ koji su tridesetih godina Parižani videli u Lasenaru odnosio se na zdušno stremljenje ka ostvarivanju sebičnih potreba. Do šezdesetih godina, egoizam se pretvorio u radikalni skepticizam u kome je svoje ja jedino što neporecivo postoji te samim tim jedino što je neporecivo bitno. Filozof Maks Štirner, dobro poznat Dostojevskom, postao je perjanica egoizma četrdesetih godina devetnaestog veka i njegova poruka bila je jasna i glasna: šta god da ste i šta god da želite – dobro je. „Mi smo svi redom savršeni“, pisao je Štirner, „i na celoj zemlji nema nijednog čoveka koji bi bio grešnik!“* Sve što se oslanja na jastvo – moral i zakoni, bogovi i države – zapravo je pogubna fantazija koja se mora uništiti. Štirner je egoizam pretvorio u oružje. Nasilje, zločin i revolucija postaju vrline. Štaviše, zločin je *bolji* od

---

* *Jedini i njegovo vlasništvo*, Maks Štirner, prevela Mirjana Wist, Zagreb, 1976. (Prim. prev.)

revolucije. „Jedna revolucija se ne vraća“, napisao je Štirner, „ali jedan nasilan, bezobziran, nesavestan, ponosan *zločin* – ne tutnji li u dalekoj grmljavini?“* Čitanje Štirnera ravno je čitanju jevanđeliste koji propoveda Lasenarovo žitije godinama nakon njegovog pogubljenja.

A njegovi zločini zaista su tutnjali u dalekoj grmljavini. Do početka dvadesetog veka, Lasenar je postao tipičan predstavnik radikalnog umetnika koji podriva buržoasko društvo. Andre Breton smatra ga nadrealistom. Alber Kami naziva ga „prvim gospodinom kriminalcem“. Mišel Fuko je tvrdio da je on bio prekasno rođeni jakobinac i da je zaslužio trajno mesto u „raju esteta zločina“.

Ruski radikali šezdesetih godina devetnaestog veka tek što su počeli da se služe skepticizmom kako bi raščistili velike količine prihvaćene mudrosti, tradicije i verovanja. Jedan prosvetljeni pojedinac ne mora da naprosto *veruje* u ma šta. Taj skepticizam počeo je da se blago naginje, kao da je neko stavio mali teg na sam njegov kraj. „*Ne verujte* ni u šta“ pretvorilo se u „*Verujte u ništa*“. To je najpre u Rusiji, a potom i van njenih granica, postalo poznato kao nihilizam. Nihilisti žele da raskinu sve veze, pisao je Dostojevski Katkovu 1986. godine, „da smesta sačine raj tabule raze“. Prazan list. Sve savremene revolucije, verovao je Dostojevski, u srži svog bića žele da počnu od apsolutne nule.

To se činilo najradikalnijim mogućim stavom, ali šta ako postoji i korak dalje? Još nešto što se može obrisati? *Zločin i kazna* je roman koji uznemirava – naročito jednu naciju koja se nalazi u krizi – zato što je to knjiga koja se kreće mračnim putem između nasilja i nesigurnosti. Naravno, mnogi romani su puni nasilja, a svi romani se oslanjaju na nesigurnost, ali u romanu Dostojevskog nasilje i nesigurnost daleko su više uznemiravajući i suštinskiji nego što čitaoci obično susreću. Grozno

---

* *Isto*.

i podrobno opisana scena ubistva je nametljiva – najsigurnija od svega. Međutim, priča onda menja težište na kriminološku istragu koju sprovodi inspektor koji deluje nekako neobično nehajno prema kamenu temeljcu celog svog poduhvata. „Dokazi, prijatelju, imaju većinom dva kraja“, govori on Raskoljnikovu. Svaki trag vodi u suprotnim smerovima i do protivurečnih zaključaka. Njegova skepsa ne odvaja već umnožava. Pruža ključni uvid u Raskoljnikovljev slučaj, u krivine kojima život zna da se zaputi i način na koji želja da se bude čovekoljubiv zna da odvede do sekire i ništavila. A da li inspektor uopšte ima ikakve dokaze? Tutnjava nesigurnosti započela je u ranim nacrtima koje je Dostojevski napisao – njegovim revizijama ubičinog glasa, prirode i pobuda, spletke i načina naracije. Sve to sipi u konačnu verziju romana i traje sve do samog kraja priče, koja nagoveštava izlaz za Raskoljnikova iako ne stiže do njega. Roman se ne razrešava već se ukopava.

Zločin i kazna je roman o zagonetnom ubistvu, premda se zagonetka ne sastoji u tome ko je ubio vlasnicu zalagaonice i njenu sestru već u tome – zašto? Odgovor na to pitanje isprva se čini lakim, ali kako priča odmiče, tako počinje da se migolji i izmiče, skoro neprimetno, sve dok ne postane jasno da je Raskoljnikov zagonetka čak i samom sebi. To je sledeći korak. Potlačena osoba najsklonija je tome da se osloni na sebe da dođe do istine, da zgrabi sekiru i promeni svet kada ni na šta ne može da se osloni, kad se sve ostali čini lažnim, kad sumnja smanji poznati svet na polje sopstvenog gledišta.

Roman Dostojevskog podseća nas da ničije gledište nije toliko malo da bi izgubilo svoju dvoseklost. Na nas se ne može osloniti. Mi istražujemo sami sebe i otkrivamo da smo iracionalni, protivurečni i mutni. Mi ne želimo to što želimo. Mi smo sopstveni dvojnici. Podeljeni smo unutar sebe. Raskoljnikovljevo ime i označava – raskol, rascep, šizmu. Mirenje s tim raskolom – tim udvostručavanjem i sumnjom – lek je protiv

---

kuge uverenosti i sigurnosti, ne stoga što uklanja istinu već stoga jer je taj lek premisa njenog otkrića.

Nekoliko istraživača razmatralo je Lasenarov uticaj na stvaranje Raskoljnikova, uključujući i Džozefa Frenka i Leonida Grosmana, biografe Dostojevskog. Grosman je zapazio da se predstava ubice koju je Dostojevski imao razvijala još od njegovog boravka u Sibiru, ali nakon što je Dostojevski proučavao Lasenara, ta predstava je dobila nove razmere. Lik koji se obrazovao u njegovom umu postao je nešto više od neustrašivog i amoralnog sibirskog osuđenika. On je sada postao buržuj, elita, tajanstveni – „romantični titan“, prema Grosmanovim rečima, premda „preteran i čudovišno izvitoperen“.

Ali on je ipak bio nešto daleko više od čudovišne izvitoperenosti. Razumeti Dostojevskog isto je što i živeti u svetu anđela i demona, shvatati postojanje duše i zlih duhova jednako ozbiljno kao što se shvataju um i ego. Više od stoleća dugo proučavanje Dostojevskog posvećeno je tim pitanjima, ali nijedna knjiga se ne bavi istrajno time šta je Lasenar značio Dostojevskom, kako je njegovo višegodišnje promišljanje o francuskom ubici oblikovalo njegovo shvatanje prirode zla i načina na koji je ono evoluiralo usred novih ideja i poteškoća tog stoleća. Niti se neka knjiga bavi time kako su životi ta dva čoveka – pesnika ubice i robijaša romanopisca – pomalo podsećali jedan na drugi. Čak je i blago prepoznavanje bilo dovoljno da navede romanopisca da se vrati.

Dostojevski je nameravao da napiše članak „o nagonima i Lasenaru“ u avgustu 1864, godine pre nego što je počeo da piše *Zločin i kaznu*. Izgleda da je i dalje razmišljao o „niskim strastima“ koje je pomenuo u svom osvrtu na Lasenarovo suđenje. Nešto u vezi s tim strastima – možda i više od Lasenarovih pritužbi i neizmerne taštine – sada se činilo središnjim za priču

i dovoljno zamršenim da zasluži dalje razmatranje. Dostojevski nikada nije napisao taj članak – njegov časopis nije potrajao dovoljno dugo – tako da su njegova razmišljanja o Lasenaru nastavila da se obrazuju sve dok sledeće godine nije počeo da ih pretače u prozu u svom hotelu u Vizbadenu.

Premda je Dostojevski redovno pozajmljivao ideje iz stvarnosti, nikada ih nije samo transponovao u svoju prozu. Raskoljnikov nije Lasenar u ruskoj odeći. Dostojevski nije iščupao Lasenara iz Pariza tridesetih godina devetnaestog veka i smestio ga u Sankt Peterburg trideset godina kasnije. Lasenar je bio sirovi materijal za zanatsko umeće i genijalnost Dostojevskog i ako hoćemo da razumemo *Zločin i kaznu*, onda moramo da razumemo Lasenara, čoveka koji je celog života prezirao okrutnost i nepoštenje a za kojeg nije postojalo ništa osim okrutnosti i nepoštenja, čoveka koji je sve do svog pogubljenja svim srcem ostao požrtvovani pristaša „doktrine ništavila“. Lasenar je pokazao romanopiscu kako čovek oblikovan izvesnim strastima i okolnostima može od sebe da napravi ideološkog ubicu u Francuskoj, pa je Dostojevski onda mogao da zamisli kako sličan ubica može da nastane u Rusiji. Izronile su jasne razlike između modela i romana: Raskoljnikovljevi blesci kajanja, izvesne pojedinosti njegove filozofije i vrsta osobe koja mu je bila meta – ne bivši robijaš ili bankarski ubirač već zalagaoničarka, žena. Najvažnija razlika biće jedna druga žena, Sonja Marmeladova, koja podstiče Raskoljnikova da prizna i vrati se u ljudsko društvo.

Ova knjiga postavlja dramu jednog velikog kreativnog čina koji se pripremao decenijama. Usredsređuje se na najbitnije elemente *Zločina i kazne* umesto da se bavi svim njegovim pripovednim nitima. Upoređuje prave živote s likovima Dostojevskog, istorijska zbivanja sa scenama iz Raskoljnikovljevog narativa, tako da možemo da jasnije vidimo kako je roman postao to što jeste i kako je fiktivni svet Dostojevskog bio pokazatelj burnog vremena u kome je nastajao.

Priča iza *Zločina i kazne* poučna je na način na koji rasprava o romanu nikada ne može da bude. Krucijalno je zamisliti i iskusiti šta je sve uticalo na pisanje romana – događaje, ljude i muke koji su uticali, naporno pisanje nacрта i revizija iz kojih je nastao – da bi se pojnilo konačno umetničko delo. Ovo neće iznenaditi nikoga ko je upoznat s Dostojevskim jer je on verovao da je potpuno spoznati nešto isto što i *osetiti* ga, primiti ideju u sopstvenu krv i meso, bilo da je ta ideja pošast ili životodavna sila. Štaviše, nada da će preneti nešto detaljnije od ma kakve analize i upečatljivije od velike većine strastveno iznetih argumenata razlog je zašto se Dostojevski rešio za svoj opasan i težak put. Praćenje te staze prema završetku ovog monumentalnog romana uči nas ne samo o prirodi kreativnosti Dostojevskog već i o kreativnosti uopšte – njenim potonućima i bolovima, nužnostima, prinudama i iznenadnim napadima.

Dostojevski je stalno obrađivao ideju o Lasenaru, preoblikujući je i menjajući njenu sliku. U nekim nacrtima, Raskoljnikov diže ruku na sebe. U drugima se herojski iskupljuje spasavajući ljude iz požara. Helen Siju, feministkinja, spisateljica i učenjakinja, divila se ovom mučnom stvaralačkom procesu, naročito u slučaju ovog ruskog romanopisca. „Najviše volim beležnice Dostojevskog“, pisala je, „ludu i burnu kovačnicu u kojoj se ljubav i mržnja grle, prevrćući se po tlu u grčevima koji remete svaku računicu i svaku nadu: niko ne zna ko će se izroditi iz tog zaposednutog trbuha, ko će pobediti, ko će preživeti.“

Ovo je priča o tome ko preživljava. O likovima koji konačno izranjaju iz romana Dostojevskog i o ljudima koji su pomogli u nadahnuću za njih. Vrelina kovačnice u kojoj je Dostojevski kovao poticala je iz njegovog burnog života i prvi od njegovih velikih romana više se oslanja na njegova iskustva i misli nego verovatno ma koji roman koji je ranije napisao. Kako Raskoljnikov poprima obličje, tako postaje pomalo nalik

Dostojevskom. Zato ne možemo u potpunosti da razumemo značenje i pisanje *Zločina i kazne* sve dok ne razumemo život Dostojevskog, njegovu taštinu i strepnju, njegov osećaj kajanja i zla, njegove ideje i težnje, njegov golemi gnev i njegov veliki moralni nagon. Moramo da sagledamo kako je i sam Dostojevski postao kriminalac, kako je pokušao da sprovede sopstvenu revolucionarnu filozofiju, kako su ga proganjali istražitelji i kako je stajao na platformi i čekao da umre, baš kao Lasenar, jednog jutra čvrsto grabeći poslednje trenutke svog života. I on se osećao žrtvom nesreće. Namučili su ga dugo izgnanstvo u Sibiru, hronična bolest, dugovi, smrt najbližih – a i dalje nije imao svoju porodicu.

Ali bez pomoći nije mogao da završi *Zločin i kaznu* na vreme. Stenografkinja Ana Grigorijevna Snitkina završiće roman s njim, vodeći ga tako što ga je slušala, tako što mu je bila prva čitateljka i prva kritičarka. Bila mu je potrebna. Njih dvoje će saradivati na svakom romanu koji će on napisati i on nikad više neće biti sam.

Breme svih tih godina dovelo je do toga da pisanje Ras-koljnikovljeve priče za Dostojevskog bude još hitnije. Bio je to način da preživi i da se vrati kući, u Rusiju, ali bio je to i izlaz iz usamljenosti, način da spozna sebe i shvati šta se to dešava u Rusiji. Bio je to način da postane pisac kakav je znao da može da bude.

PRVI DEO

O sebi ću vam reći da sam bio dete tog doba, dete ne-
rice i sumnje sve do sada i da ću takav biti (to pouzdano
znam) sve do groba. Koliko me je ova žeđ za verovanjem
koštala groznih muka i još me košta.

Fjodor Dostojevski

Jedan

Opalo lišće

Čudne osobine tog dečaka zbunjivale su oficire i ostale kadete – njegova nespretnost tokom vežbi, to što nije htio da učestvuje u neslanim šalama. Njegove sive oči bile su upale i prodorne. Noću bi se bučni kadeti žurno vraćali u svoje odaje dok dobošar obilazi kasarnu i udara ritam za gašenje svetla, a Dostojevski bi bio negde drugde, povijen nad svojom beležnicom za stolom pored hladnog prozorskog otvora u jednoj od tiših prostorija u uglu tvrđave. Doboš bi odjekivao po zidovima od lažnog mermera. Prvobitno postavljene statue više nisu bile tu, kao ni tepisi. Stari pod od ružinog drveta i mahagonija bio je izvađen i zamenjen parketom nakon što je carska porodica pobjegla.

Taj zamak je prvobitno bio predviđen kao utočište. Godine 1797, car Pavle I, vođen slutnjama, naredio je da pet hiljada ljudi podigne bezbednu rezidenciju za njega i njegovu porodicu, samo da bi ga njegovi nekadašnji gardijski oficiri zadavili u njegovoj spavaćoj sobi četrdeset dana po useljenju. Zidovi su još bili mokri. Careve odaje zapečaćene, jarak zatrpan, a arhitekta je spalio sve detalje o tajnim riznicama. Zamak je dvadeset godina propadao pre nego što je renoviran za potrebe

Sanktpeterburške vojne inženjerske akademije. Preostala je arhitektonska zbrka – renesansni, korintski, barokni stil – na temelju od cigala boje jaspisa. Jonski stubovi i zalučeni prozori, obelisci i niše, usnula prestona dvorana i priče o avetima nakon što se svetla pogase.

Fjodor Mihailovič bi nastavljao da piše sve dok dobošar ne uđe u prostoriju u uglu zgrade – i dalje udarajući u doboš. Ponekad, nakon što bi se pretvarao da je zaspao, vratio bi se do otvora odeven samo u donji veš, ogrnut ćebetom, pa bi pisao priče na svetlosti jedne male lampe čija se toplina borila protiv zimske hladnoće.

Kad mu je bilo petnaest godina, njegova majka umrla je od tuberkuloze. Zdravlje joj je propalo toliko da na kraju nije imala snage ni da se očeshlja. Po njenoj smrti, njegov otac se propio i počeo da vodi čitave razgovore sa ženinom aveti – „golubica moja mala“, zvao ju je *moj galupčik*. Bila mu je vrlo privržena. „Najveće zadovoljstvo u mom životu osećam kad ste vi sa mnom“, jednom je napisala svom suprugu. Mora da je ona bila jedina koja je svog muža zvala anđelom.

Fjodor je leta svog detinjstva provodio u Darovojevu, malom porodičnom imanju južno od Moskve. Voleo je divlje bobice, ptice i ježeve, kao i miris opalog lišća. Toliko je vremena provodio u jednom delu šume, da su ga prozvali „Feđin gaj“. Ta leta provedena s majkom bila su mu utočište od njegovog prgavog oca. Kad mu je bilo trinaest godina, napisao joj je pismo: „Kad ste otišli, draga mama, počeli ste da mi strašno nedostajete, a kad sada pomislim na vas, draga mama, ophrvava me takva tuga da ju je nemoguće odagnati i kad biste samo znali koliko bih voleo da vas vidim i da jedva čekam taj radosni čas.“

Dostojevski je u taj zamak stigao otprilike godinu dana nakon majčine smrti. „O mojim drugovima ne mogu reći ništa dobro“, pisao je svom ocu. Tri godine kasnije, pisao je Mihailu, svom starijem bratu, a mišljenja potpuno nepromenjenog. „Dragi moj brate, silno sam se rastužio zato što sam sam. Nemam sa kim da razgovaram.“ Prezirao je hijerarhiju i

ritualno ćebanje. Stariji učenici sipali su vedra vode gušterima u košulje. Terali su majčine sinove da viču prostote i rugali se njihovoj posramljenosti. Sipali su mastilo nekome na hartiju, pa mu se rugali. Ponavljali su telesno kažnjavanje koje bi zapovednik odredio u vidu noćnih udaraca, šutiranja i šibanja. Ako bi na kraju završio u bolnici, rečeno ti je da kažeš kako si pao s merdevina.

Okrutnost koja je vladala u toj akademiji izgleda da je bila samo još više uvećana karijerizmom. Dostojevskog je nerviralo što su četrnaestogodišnji dečaci isplanirali čitave svoje živote – spletkareći kako da dobiju što viši čin i zarade najviše para. U međuvremenu, njega stalež nije zanimao, bio je gadljiv na nasilje, besan zbog maltretiranja, zamišljen, osetljiv i stidljiv. Bio je najmanje vojnički nastrojen kadet u celoj četi. Vežbe je radio nespretno i nije voleo da stoji u stavu mirno. Njegov čako (visoka i kruta cilindrična vojna kapa) bio je neugledan. Gornji deo njegove uniforme, s epoletama i ruskom kragnom, nije mu pristajao. Njegova puška i uprtnjača, prema rečima jednog pripadnika njegove čete, kao da su mu bili teški poput bukagija i lisičina. Nakon svih tih silnih vežbi, predavanja i ispita, gotovo da nije imao nimalo vremena za sebe, gotovo da nije imao nimalo vremena da čita i piše. „Cede sav život iz nas“, saopštio je Mihailu.

Dostojevski nije bio sklon najbitnijim predmetima, kao što su bili geometrija, trigonometrija i algebra („ne podnosim matematiku“), teorija artiljerije (pozajmio je beleške od nekoga) ili fortifikacija („kakve besmislice“). U deset prostorija u zamku bili su prikazani od gline i drveta besprekorno izrađeni modeli tvrđava od Rige do Sibira, a pored njih uzorci lokalnog zemljišta i cigle napravljene od njega. To je trebalo da služi kao nadahnuće. Dostojevski je bezbrojne sate proveo crtajući planove bastiona i stražarskih kula ali ipak, priznao je svom ocu, „ne crtam najbolje“. Bio je izvrstan u predmetima koji su bili najmanje bitni, „intelektualnim predmetima“, kako ih je on zvao: istoriji i veronauci, ruskoj književnosti, francuskom

i nemačkom jeziku. Pročitao je Geteovog *Fausta* i sve što je napisao E. T. A. Hofman. Ono malo prijateljstava koje je sklopio bila su sazdana na temelju razgovora o književnosti. Jedan kadet se prisećao kako je Dostojevski jurio svog najboljeg prijatelja niz hodnik vičući mu poslednji argument u raspravi o Šileru. Dostojevski je bio mahnit za Šilerom. Instruktor francuskog upoznao ga je s Rasinom, Kornejem i Paskalom, kao i sa savremenom francuskom književnošću. Čitao je francuske romanopisce kad god je mogao. Progutao je većinu onoga što je Viktor Igo napisao i sve Balzakovo čega je mogao da se dočepa. Pisao je ocu da je *apsolutno suštinski važno* da se učlani u francusku biblioteku, pretvarajući se da mu je to potrebno kako bi čitao velike francuske „vojne genije“. Uveravao je oca: „Strastveno mi je draga vojna nauka“.

Traganje za načinima kako da udovolji svom ocu prešlo mu je u naviku. Doktor Dostojevski bio je nadmen i uobražen, zahtevan i sklon tome da hitro osudi nedostatke svoje dece. Skoro je proizveden u naslednog plemića zbog toga što je služio kao doktor medicine, pa je terao svoja dva starija sina da uprkos njihovim željama postanu vojni inženjeri jer je državna služba pružala najbolje prilike za društvenu pokretljivost naviše. Taj plan je brzo propao. Mihaila Mihailoviča nisu primili na Inženjersku akademiju iz zdravstvenih razloga, a pet meseci nakon što je Fjodor obznanio svoju veliku ljubav prema vojnoj nauci, obavestio je oca kako nije uspeo da dobije unapređenje. Naveo je ocene dobijene na ispitima, ali propustio je da pomene da se veoma loše pokazao u vežbanju strojevog koraka. Morao je da ponavlja prvu godinu na akademiji, tako da svi oni dani provedeni u samoći nisu vredeli ama baš ništa. Priznao je Mihailu koliko sramotu oseća, kao i bes prema akademiji. „Voleo bih da jednim udarcem smrvim čitav svet.“

Dostojevski nije imao nikoga osim Mihaila. Fjodoru je bilo samo dvanaest godina kad je doktor Dostojevski poslao dva starija sina u ekskluzivni moskovski internat. Mihail je bio godinu dana stariji, tamnoplavih očiju i kose koja mu je padala

preko ušiju. Bio je suzdržan, baš kao njegov brat, ali je zato bio smireniji, više optimističan i skoro da nikada nije bio besan. Lakše se prilagodio životu daleko od kuće – ostali u internatu rugali su se Fjodoru zbog toga što je u školovanju zaostajao za Mihailom. Braća su bila nerazdvojna sve dok Mihail, nakon što su ga odbili prilikom upisivanja, nije završio u jednoj drugoj akademiji, u Revelu (sada je to Talin, u Estoniji). Fjodor je u akademiji patio sasvim sam. „Dragi brate“, pisao je Fjodor nakon što je objasnio kako nije unapređen, „tužno je živeti bez nade... Gledam unapred, a budućnost me prestravljuje.“

Oba brata sanjala su o tome da postanu pisci. Razgovarali su o književnosti i filozofiji. Mihail je Fjodoru slao pesme, često o njihovom detinjstvu: *Šetnja*, *Vizija majke*, *Ruža*. Fjodor je slao obimna, uredno napisana pisma, u kojima su se isticali zanosni uzleti i bolna očajanja. Kad bi mu ponestalo prostora na stranici, pisao je uspravne redove duž margina. Braća su popisivala šta čitaju posle nastave. Fjodor je pisao šta misli o Bajronu i Puškinu, Šekspiru i Homeru. Divio se Homerovoj „nepokolebljivoj uverenosti u svoje pozvanje“. Ponekad je između pisama vladala duga tišina, ali Fjodor je uveravao brata: „Nikada nisam bio nehajan spram tebe; voleo sam te zbog tvojih pesama, zbog poezije tvog života.“

Dostojevskom je bio potreban neko da sasluša ideje koje je oko ponoći dobijao u onoj niši. „Čini mi se da je naš svet zapravo čistište nebeskih duhova čija je svetlost utrnula zbog grešnih misli“, pisao je on Mihailu. Biti čovek isto je što i biti zarobljen negde između nebesa i zemlje i upirati se da spojiš to dvoje. „Ali videti samo okrutnu pokrivku pod kojom vaseljena počiva, znati da je jedna eksplozija volje dovoljna da je smrskata i da se spoji s večnošću, znati to a biti kao svako drugo stvorenje... grozno je!“

Juna meseca 1839. godine, Dostojevskom su javili da su mu oca ubili njegovi kmetovi. To se desilo blizu njihovog imanja

Darovoje, a pojedinosti se nisu tačno znale. Kružile su priče da ga je jedan seljak namamio u susedno kmetovsko selo pretvarajući se da je bolestan, pa ga je tada dvanaest do petnaest ljudi sačekalo u zasedi i dokrajčilo. Telo su mu bacili na neku njivu pored drumu. Motiv takođe nije bio jasan, ali nije bilo teško pretpostaviti o čemu je reč. Žetva je prethodne godine bila toliko loša da su seljaci morali da hrane stoku sopstvenim slamnatim krovovima, a uslovi su se još pogoršavali. Oštru zimu smenila je suša, a doktor Dostojevski je toliko često bio pijan da nije bio u stanju da vodi računa ni o samome sebi, a kamoli o imanju. Verovatno da nije ostavio u skladištima dovoljno žita za takve nesreće, a njegova nepoverljivost i razdražljivost izazivale su napetosti. Priče o tome kako se seljaci bune protiv svojih gospodara naširoko su kolale Rusijom, a sećanja na velike pobune još su bila živa. Prizor krvoločnih kmetova većito je lebdeo na ivicama svesti ruskih zemljoposjednika.

Dva doktora koja su pregledala telo tvrdila su da je doktor Dostojevski umro od apopleksije, ali glasine o ubistvu pronele su se od suseda do babe Dostojevskog, a onda i do ostatka porodice. Pojedinosti su se krile od mlađe dece, ali stariji dečaci su znali. Fjodor je za to čuo prvi, pa je u pismu preneo te vesti Mihailu. Međutim, lokalni zvaničnici koji su vršili istragu nisu našli nikakav dokaz da se dogodilo ubistvo. Porodica je to doživela kao zabašurivanje. Ne treba mnogo da se potplate pravi ljudi. Zvanični uzrok smrti možda je i pothranjivao te glasine jer je „apopleksija“ mogla da se odnosi na srčani napad, šlog, izliv krvi na mozak kao i na traumatičnu apopleksiju – izlivanje krvi kad ti nešto polomi lobanju – ili je to mogla biti *apoplexia suffocata*, koja nastaje kad si obešen, utopljen ili zadavljen. A ako se zaista *odigralo* ubistvo, za sve bi bilo bolje da se ono zabašuri. Takvo ubistvo – zločin protiv kmetstva – značilo bi da bi svaki kmet umešan u to, ma koliko posredno, bio prognan u Sibir, pa bi se tako umanjila vrednost imanja za sedmoro dece Dostojevskog, koja su sada ostala bez roditelja.

Šta god da se desilo u Darovojevu, Dostojevski je zbog toga sa sedamnaest godina postao siročić. Oca nije video otkad ga je doktor pre dve godine poslao u akademiju. Pisma koja je slao kući ticala su se hitnih molbi vezanih za novac: za nove čizme, da zakrpi kaput svoje uniforme, za novi čako (svi su imali svoje čakoe, ali njegov mu je izdala akademija), za četkice i boje, za pera i mastilo, za još knjiga („šta ću da radim bez knjiga?“), za sanduk (svi su imali svoje sanduke). Dugovao je novac raznim ljudima. Pozajmljivao je novac da bi ocu poslao pismo u kome ga moli za još novca. „Pošaljite mi nešto smesta. Izvući ćete me iz pakla. Oh, grozno je biti u tako ekstremnim okolnostima!“ U jednom trenutku je u dodatku pismu naveo svoje troškove: najnužnije stavke iznosile su trideset šest do četrdeset rubalja. Naglasio je da mu do prvog juna treba dvadeset pet. Bilo je to poslednje pismo koje je poslao ocu.

Razmere te nedaće oslobodile su Dostojevskog sitničavog podbadanja u akademiji. Dva meseca posle smrti njihovog oca, Fjodor je pisao Mihailu da on sada uistinu izučava ljudsku prirodu. „Čovečanstvo je prava misterija. Ona mora biti odgovorena i ako i čitav život provedeš rasplićući je, nećeš protračiti vreme.“ Mrtvi roditelji teraju nas da se bavimo većim stvarima. „Proučavam tu misteriju jer hoću da budem ljudsko biće.“

Dostojevski je avgusta meseca 1843. diplomirao na Inženjerskoj akademiji i stupio u aktivnu službu kao potporučnik u Nacrtnoj sobi Sanktpeterburškog inženjerskog korpusa. Godinu dana potom, obznanio je da se povlači, navodeći „porodične razloge“. Poslao je zvanično obaveštenje svojoj porodici a u vezi s imanjem svog pokojnog oca: *Odričem se celog svog dela (koji donosi prihod od 1.000 rubalja) u zamenu za 1.000 srebrnih rubalja*. Dostojevski je tražio pola novca odmah, a pola u mesečnim ratama. Pretio je da će pribeci pravnim sredstvima ako bude morao.

Činjenica da je tražio donekle skromnu sumu – ne mnogo veću od godišnje plate prosečnog činovnika – možda mu je dala smelosti. Imanja se odrekao u pismu koje je poslao svom zetu Pjotru Karepinu, koji je počeo da upravlja porodičnim imetkom. Dostojevski ga je smatrao najamnikom, taštım i „glupım kao vo“. Naprosto je rekao Karepinu da mu novac treba kako bi isplatio sve veće dugove. Kamate su bile ogromne. Hiljadu i dvesta rubalja za koje je u avgustu 1844. tvrdio da ih duguje do septembra je naraslo na hiljadu i po. Međutim, povlačenje iz Inženjerijskog korpusa Karepinu nije imalo nikakvog smisla. Državni službenici bili su zaštićeni od poverilaca dok im traje služba, tako da bi povlačenje s dužnosti samo osnažilo one od kojih je zajmio novac. Dostojevski je bio nepokolebljiv: „Iako te dve ideje nisu u saglasju, tako je kako je.“

Samo je Mihailu saopštio glavni razlog za napuštanje Inženjerskog korpusa. „Završavam roman“, pisao mu je, kao i da je taj roman „prilično originalan“. Njegov posao postao je besmislen. Ponekad je unajmljivao činovnike da rade umesto njega, zatvarajući se u svoju sobu i pišući satima dok puši lulu. Počeo je da kašlje i glas mu je ogrubeo. Prestao je da odgovara cimeru na pitanja. To je delovalo nezdravo. Sto mu je bio zastrt odlomcima rukopisa i ispunjenim stranicama. „Slova su se prosipala iz njegovog pera kao izbrušeni dragulji“, prisećao se njegov cimer. Dostojevski je svoj roman nazvao *Bedni ljudi*. Taj roman kao da je postao stvarnost kada ga je pomenuo Mihailu. „Izuzetno sam zadovoljan mojim romanom“, napisao je Dostojevski. „Ne mogu da prestanem da razmišljam o njemu. Sigurno ću zaraditi neke pare.“

Imao je razloga da gaji optimizam. Uspeh *Mrtvih duša* Nikolaja Gogolja bio je jasan pokazatelj da Rusi hoće priče o životima ljudi u svom okruženju, a Gogoljevi likovi bili su tako divno uznemirujući. „Dugo će proći pre nego što budemo bili u stanju da se nosimo s njima“, napisao je Dostojevski godinama docnije. Zacelo da će i njegovi romani moći da zarade neki

novac. Međutim, započinjanje spisateljske karijere pokazalo se teškim. Pokušao je da napiše nekoliko predstava, ali nijedna nije sačuvana. Kako bi zaradio novac, osmislio je raznorazne prevodilačke poduhvate kako bi zadovoljio rusko zanimanje za zapadnu prozu. Mihail je prevodio tekstove s nemačkog, a on je prevodio s francuskog. Prevođenje je bilo siguran put do bogatstva. „Zašto je Strugovščikov već čuven?“, pitao je Mihaila. Svi njegovi proračuni završavali su se optimističnim svotama – ponekad i od po nekoliko hiljada rubalja. „Samo čekaj i videćeš, kada vide gotove prevode u našim rukama, saletaće nas u buljucima. Biće mnogo izdavačkih i knjižarskih ponuda, pseta su to.“

Dostojevski je, nakratko, mislio da mu se otvaraju vrata i da mora da požuri kroz njih. To je značilo korišćenje prilika, ali takođe odricanje od odgovornosti za mlađu braću i sestre. „Samo ti možeš da ih spaseš“, rekao je Mihailu nakon smrti njihovog oca. „Moj cilj je da budem samostalan.“ Godinama je maštao o tome da bude „slobodan, sam, nezavisan“ i da se bavi svojim pozvanjem. Odricanje od očevog imanja bio je za njega način da se odvoji.

Možda će Karepina ubediti dužnička melodrama. „Moram *da jedem*“, podsetio ga je Dostojevski, „jer nije zdravo *da ne jedem*“. Vremenom je bivao sve histeričniji. „Sam sam, beznađežan, bespomoćan, prepušten nedaćama, svim iskušenjima i nevoljama grozne situacije u kojoj se nalazim – besparici, nagosti, poniženju, sramoti.“ Dostojevski je igrao uobičajenu kulturološku ulogu – Rusi imaju pet izraza za aristokratskog rasipnika – i odista se razbacivao parama koje nije imao. Odlazio je na predstave, balet i u operu, plaćajući i po dvadeset pet rubalja za kartu. Kartao se s prijateljima. Posećivao prostitutke. Uzimao je avanse kako bi vraćao dugove zelenašima – Peterburg ih je bio pun. Pozajmicu od brata Andreja vratio je novcem pozajmljenim od brata Mihaila. Plaćanje ranije napravljenih dugova značilo je živeti u oskudici. „Za boga

miloga“, pisao je Andreju moleći za nekoliko rubalja, „već tri dana nemam ogrev.“

Karepin je tri godine ignorisao preklinjanje Dostojevskog. Do 1844. godine, Fjodor je već uzeo više od svog dela skromnog imanja. Malo-pomalo, dobijao je novac za troškove i kamatu na dugove koje je nagomilao. U tom trenutku, rekao mu je Karepin, on krade od svoje porodice, skrnavi uspomenu na oca i krade od svojih šestoro braće i sestara. Fjodor je dobro znao da je njegov otac želeo da mu sinovi budu inženjeri – njegov mlađi brat, Andrej, još nije završio studije – i da se žrtvovao kako bi im obezbedio karijere koje će poboljšati društveni stalež cele porodice. A sada, nakon nesrećne smrti roditelja, Fjodor Mihailovič bi da izneveri te žrtve da bi *pričao priče*, da bi udovoljavao sebi upuštajući se u „*patetično sanjarenje i fantazije zabludelog mladića*.“ To je bilo beskrupulozno.

Dostojevski je i očekivao protivljenje od jednog tako prizemnog čoveka. „Karepin pije, jebe, sere, pije votku, uživa u staležu, veruje u Boga“, pisao je on Mihailu. Ne zna ništa o književnosti. „On kaže da su Šekspir i mehur sapunice jedno te isto.“ Njegov zet nema nikakvog pravo da govori u ime njegovog oca i da mu uskraćuje ono što mu sleduje. I zato, kad je Karepin kazao kako više ne može da mu daje pare, Dostojevski mu je kazao da ih pozajmi. A ako ne nađe novac kako zna i ume, zapretio je da će se on uvaliti u još veće dugove, po još višim kamatama. „Sami prosudite kakve će biti posledice toga: nevolje za sve.“ Imanje će biti ugroženo. I tako je, napokon, nakon godina preganjanja, Karepin popustio i poslao Dostojevskom pet stotina srebrnih rubalja.

Dostojevski je osetio da je prekinuo porodične veze, ali ubedio je sebe da nije imao drugog izbora. „Ovaj rizik čak držim plemenitim“, pisao je Mihailu, „ovaj nesmotreni rizik koji se sastoji u promeni mojih životnih okolnosti, stavljanja celog mog života na kocku zarad nestalne nade. Možda grešim“, priznao je. „Ali šta ako ne grešim?“